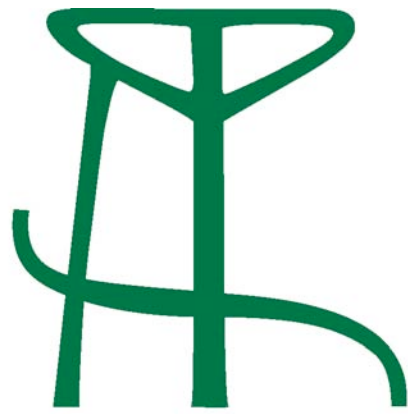

Seminari Raimon Panikkar
de Pensament Intercultural
Universitat de Girona

Una cristofania

Identitat cristiana en el món contemporani
¿Qui és el cristià?

RAIMON PANIKKAR

Curs 2021-2022

“Cuanto más nos
atreveremos a caminar por
nuevos senderos, más
necesitamos estar enraizados
en la propia tradición y
abiertos a las demás”

Després d'haver estudiat a Barcelona, Bonn, Madrid i Roma, el 1954 Panikkar trepitja per primer cop l'Índia, on farà llargues estades a partir del 1955. En aquell moment, les seves identitats no occidentals encara estaven latents —biològicament portava sang índia, però culturalment era europeu i cristià. Al final de 1954, tot just abans de marxar a l'Índia, anota en el seu diari que *«ya había casi abandonado aquel mundo abismático del Oriente que seguía latiendo en mis cromosomas»*. Però, en abismar-se en el món indi, i després en el nord-americà, l'itinerari vital de Panikkar es veurà decisivament transformat:

Com a sacerdot catòlic (Opus Dei) al Ganges a Vārāṇasī, la ciutat més sagrada de l'hinduisme (1958)

La meua estada de més de deu anys prop de les ribes del Ganges, on vaig viure amb la condició humana en el seva forma més nua, sens dubte va influir profundament en la meua vida. Em vaig adonar que la humanitat no és solament d'un únic tipus, que prendre l'Occident com a centre és només una simple perspectiva i en certa forma minoritària.

El meu treball acadèmic als Estats Units em va ensenyar després com són de diferent el Nou Món i la vella Europa, i que n'és d'incommensurable l'Orient quan hom pretén mesurar-lo amb el patrons d'Occident —i a l'inrevés.

Per a Panikkar, identitat intercultural no equival a mestissatge casual ni a simple sincretisme. No es tracta de fer un còctel d'identitats, sinó d'intentar viure'n cadascuna el més plenament possible. Això ha portat Panikkar a formular la seva identitat en aquesta frase sovint citada:

Me'n vaig anar cristià, em vaig descobrir hindú i torno budhista, sense haver deixat de ser cristià.

Però, malgrat sentir-se triplement religiós, Panikkar també es considera un home secular. Així afirma trobar-se en la confluència de quatre grans rius: les tradicions cristiana, hindú, budhista i secular. Quatre identitats, doncs, dues d'orientals i dues d'occidentals, totes les quals intenta viure plenament:

A la meua manera, no m'he trobat pas entre Orient i Occident, sinó ben al mig de tots dos, en les seves versions hindú/ budhista i cristiana/secular, les quals han esdevingut part del meu univers personal.

Dins aquesta identitat, la filiació cristiana és la més marcada, la que més clarament es mostra en els seus escrits. Però el seu és un cristianisme ben allunyat de dogmatismes i exclusivismes. [...] Cal una *«fecundació recíproca de les cultures»*, i també en el cas de la filosofia *«la tasca és avui urgentment intercultural»*. Naturalment, això, com tot el que val la pena, té els seus riscos. Panikkar troba que requereix *«harmonitzar actituds divergents per no esdevenir esquizofrènic»*, així com *«una fidelitat a la pròpia autenticitat que no és exempta de perills»*, en una tasca plena de compromís existencial:

El cas no és que jo em vulgui considerar deliberadament alhora com a indi i europeu, alhora hindú i cristià, o que em vulgui declarar artificialment home religiós i alhora secular. El cas és que el meu naixement, la meua formació, les meves iniciacions i la meua vida pràctica m'han convertit en una persona que viu a partir de les experiències originals de les tradicions occidental i índia alhora, participant d'una banda tant en l'àmbit cristià com en el secular, d'altra banda tant en l'hindú com en el budhista. (M'han calgut tres quartes parts de la meua vida per poder expressar això amb prou confiança.) Sóc conscient del risc que això implica, però el desafiament roman. La mútua comprensió i fecundació entre les diverses tradicions del món només és possible quan hom està disposat a sacrificar la pròpia vida. [...] El diàleg inter-cultural no és una necessitat purament política o una mera disciplina acadèmica. És una circumstància personal i ha de començar com a vivència intra-religiosa.

A l'occidental en padmāsana, al Zendo budhista d'Hugo Enomiya-Lassalle (Kabe-Hiroshima, 1967)

Ka (क) ¿Qui?...

*Qui sóc, no ho sé.
Vaig errant solitari,
aclaparat per la ment.
Quan la Primogènita de la Veritat
se m'ha acostat
he obtingut de participar
en aquella mateixa Paraula.*

Rg-veda I,164,37

*D'ara endavant «¿Qui?» (Ka)
serà el nom de Prajāpati*
Taittirīya-brāhmaṇa II,2,10,2

¿Qui (sóc) jo? (ko' ham?)
Aitareya-upaniṣad I,3,11

Des d'una òptica intercultural i interreligiosa, la qüestió capital de tota la tradició cristiana està centrada en la figura de Crist. Les altres religions, en efecte, pregunten al cristianisme: ¿Qui és el Crist? ¿Un pantokratōr suprem? ¿Un profeta diví occidental? ¿El Déu particular dels cristians? ¿El salvador universal? ¿Un home com els altres? La plenitud de l'home. Una cristofania [1999]

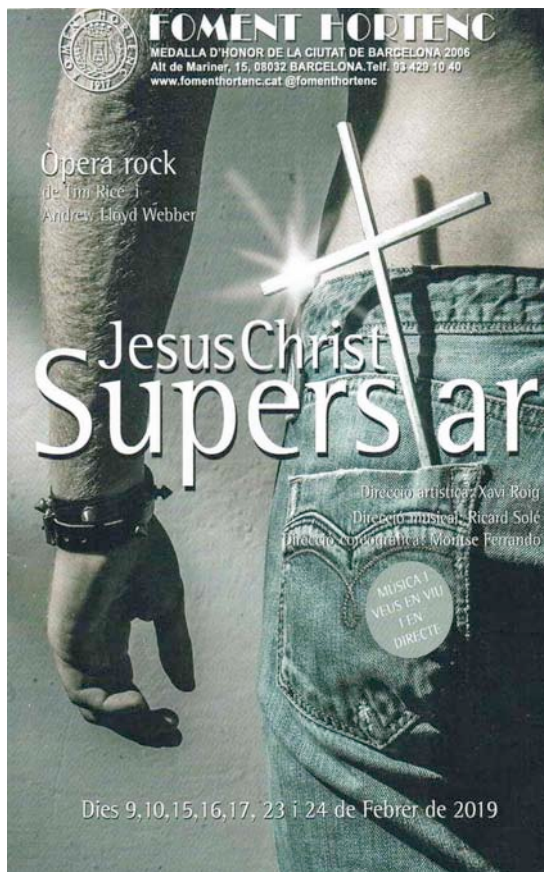
Podríem identificar Jesús de Natxaret com el jueu, fill de Maria, nascut molt probablement a Betlem cap al 4 aC, el qual, després d'uns quants anys d'activitat en el seu país, va morir en una creu romana a Jerusalem, sota Ponç Pilat. Tal identificació no deixa cap dubte de qui estem parlant. Però ¿estem segurs d'haver aconseguit atènyer així la identitat d'aquest individu? ¿Hem arribat a conèixer-lo realment, hem penetrat en la seva identitat personal, la seva autoconsciència, en allò que veritablement ell pensa d'ell mateix, en allò que realment és? Identificació no és identitat. Per acostar-nos a la seva identitat hem de recórrer a un altre tipus d'aproximació que va més enllà i està per sobre de l'anterior. Necessitem un coneixement ple d'amor; altrament, toquem només el què i no el qui de la persona.

La plenitud de l'home. Una cristofania [1999]

«¿Qui diu la gent que sóc?» Mc 8,27

Des de la perspectiva de la tradició, la interpretació secular sembla voler destruir Crist. Vista des de dins, però, no és pas així. Avui tenim molts exemples d'aquest Crist secular, no sols en els debats en les revistes especialitzades, sinó també en les reaccions de l'home del carrer davant les representacions novel·lades de Crist que proposen la narrativa, el cinema o el teatre. Agafem el cas de Jesus Christ Superstar: mentre que alguns el van considerar heterodox, i fins i tot blasfem, d'altres no podien entendre com els primers no captaven que es tractava d'una professió de fe tradicional, només que expressada en un llenguatge modern.

«La secularització de la hermenèutica. El cas de Crist: fill de l'home i fill de Déu» [1976)]; en nota:

Heus aquí la traducció literal d'alguns dels passatges més coneguts de *Jesus Christ Superstar* [text de Tim Rice, música d'Andrew Lloyd Weber].

Judes al començament de l'obra, amb una fe profunda però tràgica: «Recordo quan va començar tot plegat, llavors no es parlava de Déu, t'anomenàvem home. [...] I, creu-me, no s'ha apagat la meua admiració per tu, però avui qualsevol cosa que diguis ve distorsionada d'alguna manera...» Més endavant, la multitud exclama: «Crist, saps que t'estimo, et faig senyals, ¿no ho veus? Crec en tu i en Déu, digue'm doncs que estic salvat!» O les paraules de Maria Magdalena sobre la controvertida divinitat de Jesús: «No sé com estimar-lo; [...] no sé com prendre-m'ho. No entenc per què ell m'emociona tant: és un home, tan sols un home; [...] tan sols un de més. Em fa tanta por.» I així Judes, després de la traïció: «No sé com estimar-lo, no entenc per què m'emociona d'aquesta manera: és un home, tan sols un home, no és un rei, és idèntic a tots els que conec. Em fa tanta por...» Són particularment interessants les afirmacions de la Magdalena i de Judes, que s'esforcen per convèncer-se ells mateixos que Jesús és humà precisament perquè tenen «por» que sigui alguna cosa més que «tan sols un home».

Cristofania...

Tot aquest univers,
tot el que viu i
es mou sobre la terra,
és abraçat pel Senyor.

Īsā-upaniṣad I

Quan s'esdevingui la cristofania
(Christos phanerōthē),
[que és] la vostra vida, llavors
es produirà també la vostra
epifania (phanerōthēsesthe)
amb ell en la glòria.

Col 3,4

Hauríem de parlar de la naturalesa humana i divina de Crist i, alhora, del seu caràcter absolut, en el qual i pel qual subsisteix i rep ésser tot allò que és. L'Ésser és, així, una cristofania (en l'Esperit). Hauríem de parlar del Crist que actua des d'abans d'Abraham i que és present, fins i tot, on Ell és desconegut o ignorat. Hauríem de parlar d'aquest únic Mediador òntic que posa en relació a Déu amb el món.

Introducció a *Maya i Apocalipsi* [Varanasi, Epifania del Senyor, 1959]

El cristianisme o, millor dit, l'estatus cristià és la condició de l'ésser-en pelegrinatge, la situació real de l'univers itinerant en el seu camí de retorn a Déu. És l'estructura integral dels éssers en trànsit cap a la seva restauració. És el creixement òntic de totes les partícules de l'Ésser —dels membres del Crist místic— fins a la plena Llum que és el Crist total. És la vida temporal de Crist a la terra, en el més íntim de tots els éssers, en els cors de tots els homes de bona voluntat.

«El lloc de les Escripures en el cristianisme» [1966]

El Misteri que era al principi i serà a la fi, l'alfa i l'omega a través del qual tot entra en l'Ésser, la Llum que il·lumina tota creatura, la Paraula que és continguda en cada paraula autèntica, la Realitat que és totalment material, completament humana i simplement divina, que actua pertot i és inassoliblement present allà on hi ha realitat; el punt de trobada en la cruïlla de la Realitat on s'apleguen tots els regnes; el Regne que no ve amb so de trompetes i del qual no s'ha de creure que estigui aquí o allà, i tanmateix «hi és»; allò que som —i serem— és allò que hem estat; aquest Símbol de tota la Realitat, no solament com era o és, sinó també com serà, sempre amb llibertat, també amb la nostra participació..., això, així ho crec, és Crist. [...] Igual com la teologia tradicional parla d'una creatio continua, podríem, anàlogament, imaginar-nos una «encarnació contínua», no solament en la carn, sinó també en les accions i esdeveniments de tota creatura. Cada ésser és una Cristofania.

«Trisangam. Jordà, Tíber i Ganges. Els tres moments kairològics de l'autoconsciència crística» [1987]

L'element fonamental de tot mandala, i també d'aquest *Tapís de la Creació*, és el Centre. És Ell qui ordena i relaciona els altres tres elements —cercle, quadrat i creu—, que sense Ell no serien res. El mandala aconsegueix, mitjançant l'abstracció dels ritmes ornamentals que ordenen el món, que el Cosmos sencer es col·loqui en relació amb el seu Centre. Gràcies al mandala, el món no és un caos sinó un univers ordenat a partir del seu Centre, del qual depèn absolutament. En molts mandales orientals, en el Centre hi ha una imatge que representa el valor superior religiós o metafísic, com Buddha o Shiva. Aquí, el seu equivalent és la figura del Crist o l'Home Universal que uneix en si el Cel —cercle— i la Terra —quadrat. Aquest mandala no és cap producte de la fantasia il·lusòria ni representa un «altre món», sinó que és el nostre món sagrat i transfigurat per la Imaginació Creadora.

M. Assumpta Garcia Renau.
El Tapís de la Creació, símbol del sagrat.
Barcelona: La Llar del Llibre, 1993, p. 26.

Tapís de la Creació (segle XI)
Museu Capitular
de la Catedral de Girona

L'*studium* d'aquest curs: *La plenitud de l'home* [1999]

Aquest estudi constitueix l'intent de concentrar en poques pàgines el pathos de tota una vida; fa més de mig segle, en efecte, que medito i escric sobre aquest tema.

Així comença Panikkar, ja en la vellesa, el llibre resultat de tota una vida, aparegut significativament al tombant de segle, que no és sinó, una madura i renovada confessió de fe cristiana d'un caminant que porta la modernitat secular, l'hinduisme i el buddhisme a les butxaques. Escrit originalment en italià, per arribar més fàcilment als ambients romans i del Vaticà, es tradueix de seguida al castellà, anglès, alemany, francès, fins hi tot al tàmil i xinès, tot i tenint un important ressò.

Recorro al nom de cristofania, encara que sigui una paraula grega, per indicar una reflexió cristiana a elaborar en el tercer mil·lenni. Sobre això, observem que el moment religiós actual es caracteritza per tres fenòmens: la decadència de les religions tradicionals juntament amb la proliferació de noves formes de religiositat, la crisi interna de la identitat cristiana i, finalment, la situació externa d'un món en el qual cultures i religions «topen» a tot arreu del planeta. Amb tot, aquesta topada es produeix gairebé sempre a l'interior de la matriu del món tecnocientífic occidental, que té, almenys en part, orígens cristians. [p. 179]

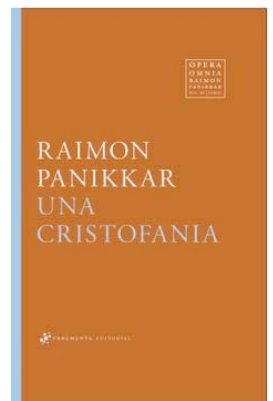
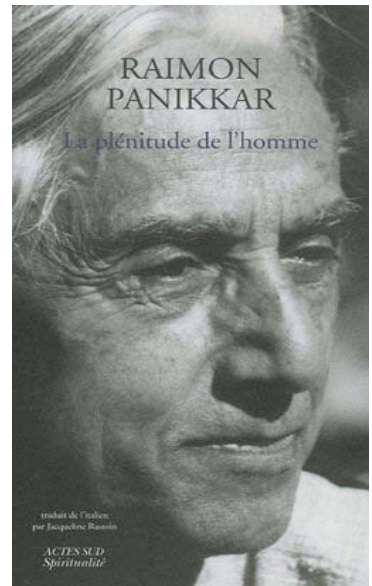
Talima, 29 d'agost 1999

Per què tenen por que faci arribar a Ratzinger el meu llibre La pienezza dell'uomo. Una cristofania. No he d'amagar-me ni tinc la més mínima por d'heterodòxia.

Fragments dels diaris

vistos i sentits». Deia sovint Panikkar: *l'esperança no és del futur sinó de l'invisible*. Fidel a la pròpia tradició però fecundat per les diverses tradicions de la humanitat acaba el llibre:

Si el misteri de Crist no és el nostre mateix misteri, si la cristofania no significa alguna cosa més que arqueologia (del passat) o escatologia (del futur), seria millor considerar-la una peça de museu. La cristofania des de l'interior, que tímidament suggerim, és la profunditat més interior de tots nosaltres, l'abisme en el qual, en cadascun de nosaltres, l'infinit i el finit, el material i l'espiritual, el còsmic i el diví es troben. La cristiania del tercer mil·lenni està cridada a viure aquesta experiència.

El text va ser motiu d'un dels cursos (2001-02) dels Diàlegs Tavertet de la Fundació Vivarium, encetats l'any 1987 i finalitzats el 2008. Som encara lluny de valorar el ressò en els milers de persones de diversa procedència, classe o condició que van pelegrinar a Tavertet i van saber gaudir com una autèntica iniciació amb les sàvies paraules del mestre, que obria un sincer i generós diàleg que ell anomenava *diàleg dialogal*.

La plenitud del home. Una cristofania, Siruela, Madrid, 1999, 2004⁴ [revisada], ara dins *Una cristofania* (Opera Omnia Raimon Panikkar, III.2), Fragmenta, Barcelona, 2020, p. 161-413.

Lectures complementàries (I)

Com a pedres en el camí, proposem diversos textos breus de Panikkar disposats cronològicament —pertorbadors i inquietants per la mentalitat contemporània—, com a lectures complementàries, catequètiques o iniciàtiques per endinsar-nos de mica en mica en el cristianisme de Panikkar, tot i seguint el seu mateix periple existencial, i que ens deixarà a les portes de l'obra de maduresa, tradicional i oberta, que treballem aquest curs.

Maharaja's College Hostel, Mysore (Karnataka), 1956

— «Pròleg» a Jean GUITTON, *La Virgen María*, Rialp [Patmos, 14], 1952; ara com a «El misteri de Maria», dins *Espiritualitat, el camí de la Vida* (Opera Omnia Raimon Panikkar, I.2), Fragmenta, Barcelona, 2012, p. 149-165.

— «L'eucaristia i la resurrecció de la carn» [1963], dins *La tradició cristiana* (Opera Omnia Raimon Panikkar, III.1), Fragmenta, Barcelona, 2018, p. 255-269. Comunicació de maig de 1952 en ocasió del Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona.

— «Meditació sobre Melquisedec» [1959], dins *Religió i religions* (Opera Omnia Raimon Panikkar, II), Fragmenta, Barcelona, 2011, p. 207-225.

— «La missa com a *consecratio temporis*. La tempiternitat» [1961], dins *La tradició cristiana* (OORP, III.1), p. 271-294. En motiu de la seva participació en el V Congreso Eucarístico Nacional de Zaragoza de 1961.

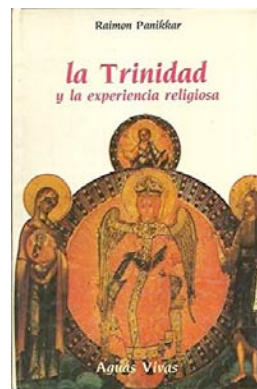
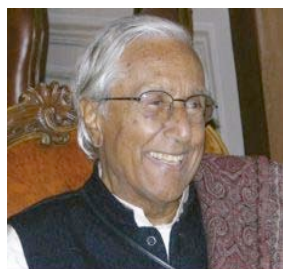
— *La Trinitat. Una experiència humana primordial* [1970], ara dins *Visió trinitària i cosmoteàndrica: Déu, home, cosmos* (Opera Omnia Raimon Panikkar, VIII), Fragmenta, Barcelona, 2011, p. 47-126. *Aquest estudi fou escrit fa força anys a Uttarkāsi* [el 1964, després de la pelegrinació amb Le Saux a les fonts del Ganges], *en una petita cabana situada en el cor de l'Himàlaia a les platges del Ganges. El fet que el meu silenci fos interromput o posat a prova, i certament enriquit, per Swami Abhisiktānanda* [Henri Le Saux], *em va dur a escriure les meves idees en francès. Fou Mary Rogers qui amablement va traduir a l'anglès el manuscrit inèdit francès per a una edició índia que va aparèixer el 1970.*

— «El Crist còsmic: un aspecte negligit pel catolicisme modern» [1998], dins *Una cristofania* (Opera Omnia Raimon Panikkar, III.2), Fragmenta, Barcelona, 2020, p. 63-74.

— *L'aigua de la gota. Fragments dels diaris*, a cura de Milena Carrara, Herder, Barcelona, 2016; recomanem la lectura des de l'entrada «Tavertet, 1 de gener 1999» (p. 258) fins la darrera «Tavertet, 1 de novembre 2008» (p. 329); un Panikkar íntim en els darrers anys del seu *bios* —vellesa, decadència física, pèrdua de facultats, la mort a tocar— però encara amb la vivacitat de *ṛoē* —lucidesa, consciència profunda, tempiternitat, Vida divina— des de la radicalitat de l'experiència i realització en Crist.

¿I per què no puc dir senzillament que sóc un sacerdot catòlic, que en la concreció d'una fe he trobat la universalitat? En i a través de Crist, he trobat les altres tradicions. Això potser resulta més clar que dir que sóc cristià, hinduista, budhista... La fal·làcia del verb ésser. ¿Qui sóc? Sóc i prou. Sóc no-res i tot.

Tavertet, 24 de desembre 1999, *Fragments dels diaris*

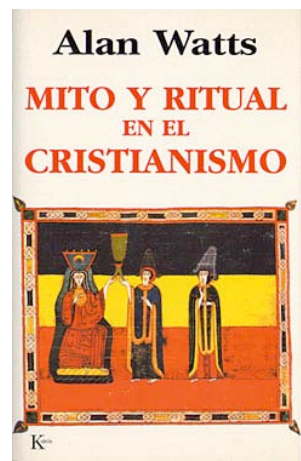

Ed. Obelisco (1989)
1ª edició castellana

Lectures complementàries (II)

L'home és un ésser que celebra. [...] La celebració transmet un sentiment de solidaritat còsmica, de fraternitat humana i sovint d'un acompanyament diví a causa del qual totes les nostres accions són litúrgiques, significatives i expressives, de manera que expressen el que és ara i creen el que està a punt de ser. *L'experiència vèdica* [1970]

Panikkar cita aquest text d'Alan Watts, sacerdot anglicà que ja havia transitat pel buddhisme, hinduisme i taoisme, i que es gira vers el catolicisme per la centralitat del culte que s'hi dóna amb aquesta intensa i suggeridora mirada a l'Any litúrgic preconiliar.

Alan WATTS, *Mito y ritual en el cristianismo* [1953], Kairós, Barcelona, 1997, p. 9-10:

«Uno de mis pasatiempos favoritos en la infancia era acudir al Museo Británico y contemplar los manuscritos ilustrados. [...] Los más maravillosos de todos eran los manuscritos titulados misteriosamente libros de horas. Sus carátulas y sus comienzos abundantemente ornamentados mostraban escenas de épocas y estaciones (el arado de la tierra en primavera, simétricos jardines brillantes con rosas que anuncian el verano, la cosecha de otoño y la tala en invierno con nieve cayendo desde cielos fríos y claros vistos a través de una escena de filigrana con árboles oscuros). [...] Me daba cuenta de que estos libros se hallaban conectados de algún modo con la maravillosa recurrencia de estaciones interesantes con nombres extraños (adviento, navidad, epifanía, cuaresma, pascua, pentecostés, trinidad,

san Miguel), nombres que indicaban la rotación del calendario y otorgaban una especie de forma y música a la sucesión simple de los días. [...] El libro de horas contenía, no las misteriosas horas del tiempo, sino las llamadas horas del día del breviario, el ritual estacional de la obra de Dios mediante el cual, día tras día y año tras año, la Iglesia católica revive la vida del creador y redentor del tiempo. Y esta re-presentación cíclica es el signo más seguro de que la historia de Cristo no es primordialmente un acontecimiento que sucedió hace dos mil años, sino algo perenne, no sólo porque pertenece a todo tiempo, sino también porque se halla más allá de todo tiempo. Así como el milagro de las estaciones ilumina la simple marcha de los días, también el tiempo mismo es liberado de la mera inanidad al ser vivido *sub specie æternitatis*, bajo el prisma de la eternidad.»

Santa Barbara, 2 febrer 1979
La Candelera

És una festa de les llums, inclòs el seu aspecte material: la cera, les candeles, el foc. Llegeixo els textos de la litúrgia i m'entusiasmo. Veig en ells la seva profunditat i la seva funció d'ortopraxi: és processó, caminar, portar una candelera, besar-la, rebre-la encesa, anar d'un lloc a un altre, descobrir la importància del temps, de la història, etc. Penso en una vida meua a Montserrat o allà on sigui, per conservar la flama i facilitar el passatge al contemporani que vol tornar a tot això, però que no sap com i s'ha perdut el símbol.

Tavertet, 30 de novembre 1999
Nunc et in diem æternitatis
(‘Ara i fins el dia de l’eternitat’)
2Pe 3,18.

Això és viure la tempiternitat. No és un dia que dura sempre; és un dia que abraça tots els segles. Un dia que és l’ara mateix tempitern, el nunc, ara. L’experiència del temps és l’experiència de l’ara, de l’hora [ώρα, hōra], no del temps sense dimensions, sinó el temps rítmic, del cíclic, d’aquell que retorna periòdicament, del temps complet.

Fragments dels diaris

En sintonia, el nostrat gironí (poeta, pintor, dramaturg, traductor, periodista, crític literari...) Narcís COMADIRA, *L’Any litúrgic com a obra d’art total*, Fundació Joan Maragall [Quaderns, 54], Barcelona, 2001, p. 7:

«Per què l’Any litúrgic és una obra d’art? Si faig servir la paraula obra és perquè abans d’anomenar-se Any litúrgic, d’aquesta sacra representació se’n deia l’obra de Déu. La paraula obra ha donat òpera com a mot per designar un gènere artístic, i l’òpera va voler ser amplificada per Wagner fins la condició d’obra d’art total, potser desconeixent que allò que ell buscava amb tanta passió, la gran construcció mítica, l’indestruïble

teixit entre lletra i música, etc., tot això ja existia i, a més, en un grau de perfecció difícilment assolible. L’Any litúrgic seria, doncs, l’òpera de Déu.»

Prefaci

Introducció:

L'experiència cristofànica

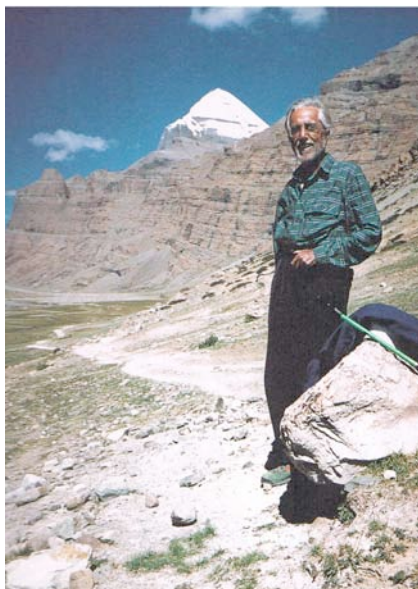
I Un desafiament a la cristologia

Panikkar dedica el llibre:

A tots els qui peregrinen encara pels camps de la temporalitat amb l'esperança de viure plenament en la llum. [p. 163]

Picos de Europa, Astúries 1940

Mont Kailasa, tardor 1995

El coneixement de Crist (gnōsis Christou) [Fl 3,8], aquest coneixement ple a vessar de vida eterna [Jn 17,3], no pot ser un coneixement fragmentat. Cap coneixement parcial no pot portar a la salvació, a la realització. Tot coneixement és fragmentat no sols quan el seu objecte s'ha separat de la resta de la realitat, sinó també quan el subjecte cognoscent ha trossejat el seu conèixer reduint-lo a percepció sensible o intel·ligibilitat racional, oblidant el coneixement del tercer ull, com afirma més d'una tradició, inclosa la cristiana (oculus carnis, oculus mentis et oculus fidei). El coneixement salvífic, la gnōsis cristiana o el jñāna vedàntic, és aquella visió holística que assimila el conegut al coneixedor i que els escolàstics han anomenat visió beatífica quan ha arribat a la seva plenitud. [p. 171]

«Esta contraposición entre Dios y el mundo no estará sino hasta donde nosotros queramos. En cualquier parte de él donde nosotros queramos recibir a Dios, allí estará Dios y cesará la contraposición. Si sé usar de mi placer de tal modo que en él quepa Dios, en aquella parte de mi mundo estará Dios y ya no será enemiga suya; si sé ponerlo en mi dolor, allí estará; en mi lucro, allí estará, en mi tedio, en mi flojera, en mi desesperación, allí estará también, y cada una de estas cosas dejará de ser tal al unirse con Dios. Así se unifica la

vida, así se hace el mundo amigo de Dios, así muere la contraposición entre lo terrenal y lo eterno, haciéndose uno con Dios.

Y todo lo demás, sin esto, a mi me parece paganismo, o una actitud violenta de defensa por adhesión superficial a la fe y a sus prácticas.

Así me he esforzado a persuadir a usted, señora, de que cuando digo que la vida es hermosa no debe usted tomarme por un epicúreo; y de que cuando digo de orientarla hacia su más allá, no debe usted tomarme por un asceta; y de que cuando digo que todo es uno, tampoco debe tomarme por un panteísta. Porque yo sólo quiero ser cristiano, y como conozco que me falta mucho para ello, me esfuerzo en vivir cuanto puedo en Cristo; y como siento la solidaridad de las almas y me parece ver muchas dormidas, quisiera despertar alguna.»

Joan MARAGALL, «Carta a una señora», *Diario de Barcelona* (9-XI-1911), dins *Obres Completes* (vol. II, Obra Castellana), Selecta, Barcelona, 1960, p. 764-766; escrit poc abans de la seva mort, (20 de desembre de 1911).

II El paper de la cristofania

«Només hi ha una sola i mateixa llum divina: la del Tabor, la de la *parousia* ('presència'), contemplada per les ànimes purificades des d'ara.»

Gregori Palamàs

La cristofania intenta presentar aquesta epifania de la condició humana a la llum tant de la nostra situació actual com d'aquesta llum que sembla tenir la seva font més enllà de l'home; llum que ha acompanyat l'homo sapiens des del principi de la seva existència. [...] Utilitzem la paraula en el sentit del phaneros de les Escriptures cristianes, és a dir, una manifestació visible, clara, pública d'una veritat.¹ Cristofania equival a la manifestació de Crist a la consciència humana i inclou una experiència del Crist i una reflexió crítica sobre aquesta experiència.

1 Des d'Aristòtil, *Metafísica* XII,4, aquest «apophainesthai» ['aparèixer'] ha estat considerat la revelació de l'ésser. Cf. Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Niemeyer, Tübingen, 1966³, p. 77: «l'ésser manifesta la seva essència en l'aparèixer»; cf. tot el capítol «Sein und Schein», p. 75-88, i també «el dir del *logos* en tant que es manifesta, que-el- porta-a-mostrar-se-a-si-mateix», p. 130. Reproduïm aquesta citació per evidenciar la profunda unitat cultural d'Occident de Parmènides endavant. [p. 180]

La cristofania ens projecta en la llum tabòrica que ens fa descobrir la nostra dimensió infinita i ens presenta el diví en la mateixa llum que ens permet descobrir Déu en la seva dimensió humana. [p. 192]

«La teologia i la mística se sostenen i es complementen mútuament. L'una és impossible sense l'altra: si l'experiència mística és una revalorització personal del contingut de la fe comuna, la teologia és l'expressió, per a la utilitat de tothom. No hi ha mística cristiana sense teologia, però sobretot no hi ha teologia sense mística. [...]

La llum (*phōs*) increada o il·luminació es pot definir com el caràcter visible de la divinitat, de les energies o de la gràcia en la qual Déu es fa conèixer. Aquesta llum no és d'ordre intel·lectual, com ho és de vegades la il·luminació de l'intel·lecte. Tampoc no és una realitat d'ordre sensible. Tanmateix, aquesta llum omple alhora la intel·ligència i els sentits, i es revela a l'home tot sencer i no tan sols a una de les seves facultats. És immaterial i no té res de sensible; per això sant Simó el Nou Teòleg l'anomena *foc invisible*, tot i afirmar-ne la visibilitat, però tampoc no és una llum intel·ligible. Els monjos del mont Athos arran dels debats teològics sobre la llum de la Transfiguració, distingeixen la llum sensible, la llum de la intel·ligència i la llum increada, que sobrepassa les altres dues. [...] La llum que van veure els apòstols dalt la muntanya del Tabor és pròpia de Déu: eterna, infinita, existent fora del temps i de l'espai. Llum que apareixia en les teofanies de l'Antic Testament com la glòria de Déu»

Vladimir LOSSKY, *Teologia mística de l'Església d'Orient* [1944], traducció de Josep Torras, Pòrtic / Facultat de Teologia de Catalunya [Clàssic cristians del segle XX, 5], Barcelona, 2009, p. 30-31, 255-257 (traducció castellana: Herder, Barcelona, 1982).

III L'experiència cristofànica

Èxtasi de Santa Teresa (1645-1652)
Gian Lorenzo Bernini,
Capella Cornaro (carmelites descalços),
Chiesa Santa Maria della Vittoria (Roma)

Maria Magdalena:

No sé com estimar-lo,
ni què fer, com tractar-lo.
He canviat. Sí, jo he canviat.
Si en un mirall veig el meu reflex
ja no m'hi reconec.

Jo ja no sé què em passa
quan em mira i m'abraça.
Es només un home més.
I jo he estat amb tants homes abans
que m'han tractat com cal.
¿Què el fa especial?

¿I si el deixo estar? ¿I si em cal cridar?
¿I si li dic tot el que tinc al cor?
Mai no m'hauria imaginat
que em pogués passar.

Mai no he demanat ajuda
però ara em sento perduda.
Jo que sempre he estat
distant i freda. Res d'amors.
Dominant-ho tot.
Però Ell em fa por.

Maria Clapés com a
Maria Magdalena

Mai no m'hauria imaginat
que em pogués passar.

Si em digués que m'estima
sé que no aguantaria.
No ho podria suportar.
I per sempre més marxaria enllà.
Deixeu-me ignorar,
la por que em fa.
L'estimo tant. L'estimo tant.

Santa Teresa d'Àvila va sentir de Crist les següents paraules: «Teresa, búscate en mí; buscame en ti», que inspiraren aquesta poesia que ens sembla una de les expressions més belles de l'experiència cristofànica. No debades, aquesta femina inquieta y andariega fou la gran enamorada de la humanitat de Crist. [...]

Déu no és el tu, el meu tu, la meva possessió, com en tantes espiritualitats poc sanes. Jo no soc jo, el meu jo. Déu és el Jo i jo em descobreixo tu, el seu tu. Déu és el Jo, i jo soc el seu Tu. És el Jo que parla i que nosaltres escoltem no com a esclaus, no com a creatures, sinó com a fills (fills en el Fill) en l'Esperit. Què sigui o qui sigui aquest Crist que ha parlat a Teresa és el punt focal del nostre llibre. [p. 205, 215]

Alma, buscarte has en Mí,
y a Mí buscarte has en ti.

*Fuiste por amor criada
hermosa, bella, y así
en mis entrañas pintada,
si te perdieres, mi amada,
alma, buscarte has en Mí.*

*Y si acaso no supieres
donde me ballarás a Mí, no
andes de aquí para allí,
sinó, si ballarme quisieres
a Mí buscarte has en Ti.*
santa Teresa d'Àvila

**El misticisme de Jesús el
Crist: l'experiència de Jesús
Aproximació:**

1 El problema

2 Tres antropologies

3 La recerca existencial

L'ou com balla – Catedral de Barcelona
Festa de Corpus Christi

Allò que existia des del principi, allò que hem sentit, que hem vist amb els nostres ulls, que hem contemplat, que hem tocat amb les nostres mans: la Paraula de Vida. I la Vida s'ha manifestat (ephanerōthē). [1Jn 1,1-2]

Aquest testimoni apassionat ens parla de la cristofania, identificada amb la Vida, amb la «Vida que estava en ell [i que] era la llum dels homes» [Jn 1,4]. L'acollida d'aquesta cristofania ens dona el «poder de convertir-nos en fills de Déu» [Jn 1,12] i, si som fills, també nosaltres podem «sentir», «veure», «contemplar» i «tocar» la «Paraula de Vida». [...] La cristofania ens convida no sols a comprendre el testimoni de Joan sinó a viure la seva mateixa experiència, permetent que el so de les seves paraules ressoni també en nosaltres. La fe en Crist no depèn dels últims pergamins de la Mar Morta. [p. 219-220]

«Que el acontecer se revele como vida, o que la posibilidad del acontecimiento sea aquello de lo cual resulta la vida, sitúa la vida en el núcleo de la reflexión de Juan. [...] Juan distingue, por un lado, la vida en tanto que simplemente *estar con vida* (*bios*), ser animado, porque se

conserva en sí el soplo vital: lo que él llama *psychē*, por el otro, denomina vida (*zōē*), al hecho de *tener en sí la vida* en su plenitud. [...] *Estar vivo* significa en efecto dos cosas: puede significar solamente *estar con vida*, es decir, no estar muerto, a modo de condición; y *tener en sí sobreabundantemente la vida*, es decir, en tanto que es viviente y por ende no puede morir. [...] Distinción originaria que es lo que anuncia el diálogo de Cristo con la samaritana. El agua del pozo que Jesús pide es la que mantiene el *estar-con-vida*, el nivel de la *psychē*: Jesús tiene sed y pide beber. Pero el agua que podría brindar Cristo es el agua viva, en el sentido de *zōē* [...] de la que depende por su condición el *ser-con-vida* a la que surge en uno mismo, en donde la vida accede originariamente a su auge (su fuente) y que sacia toda aspiración de vida».

El reconegut sinòleg François JULLIEN, *Recursos del cristianismo pero sin entrar por la fe* [2018], ElHiloDAriadna, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, 2021, p. 45-47, 52. Vegeu també, Elaine PAGELS, *Más allá de la fe. El Evangelio secreto de Tomás*, Crítica, Barcelona, 2004.

«Día a día la mujer acudía a ese lugar, cotidianamente buscaba calmar su sed, la sed que da el vivir de meras necesidades, de las necesidades que postergan el deseo, lo urgente que posterga lo definitivo. [...] La samaritana no sabe que encontrará a aquel que siempre la buscó, aquel que se hace sediento para darle de beber. La mujer no sabe aún qué deseo de agua viva reverbera en su necesidad de agua bebible, qué sed de transparencia refleja esa agua, qué profundidad ontológica se espeja en la hondura de ese pozo de Jacob. Sed que nace de vivir enajenado de la fuente interior, del manantial cuyo murmullo recuerda y despierta la sed. La mujer no sabía que su sed era imagen y memoria de otra sed: aún Jesús no le había pedido de beber. Sus carencias serán cuencos de recepción».

El poeta, filòsof, contemplatiu, Hugo MUJICA, *Kenosis. Sabiduría y compasión en los Evangelios*, Estaciones, Buenos Aires, 1992, p. 15-17. Vegeu també, Pablo D'ORS, *Biografía de la luz. Una lectura mística del Evangelio*, Galaxia Gutenberg, Barcelona, 2021.

Les expressions:

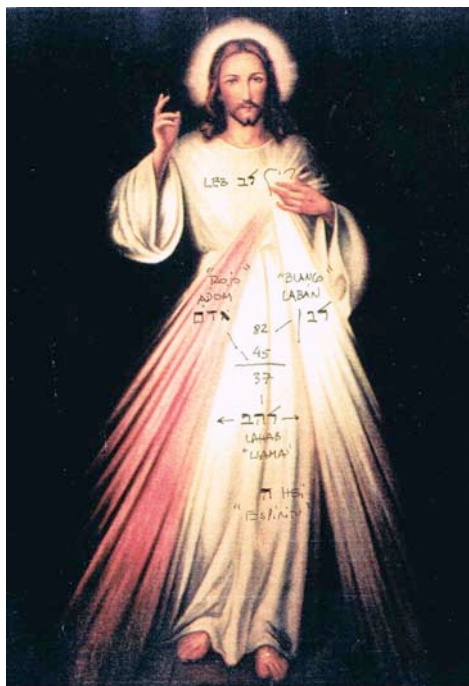
1 'Ābba, Patēr!

2 Jo i el Pare som u

3 Convé que jo me'n vagi

Lo cor de l'home és una mar, / tot l'univers no l'ompliria.

Jacint Verdaguer

Visió de Maria Faustina Kowalska (1931),
amb càbala manuscrita de Mario Satz

Crist no ha vingut tant per ensenyar doctrines com per comunicar la Vida, per comunicar-se ell mateix: la seva pròpia Vida. [...] Tomàs d'Aquino diu que «si Jesucrist hagués confiat la seva doctrina a la paraula escrita, la gent hauria imaginat que en la seva doctrina no hi havia res més que el que estava contingut en l'Escriptura», que l'anomenada «lleï» del Nou Testament no és una lleï escrita, sinó «gravada en el nostre cor». I, a més: «la nova lleï és la gràcia mateixa de l'Esperit Sant», reflectint amb això la tradició i citant també l'Escriptura. Per tant, he d'escoltar el meu cor quan aquest és pur i descobrir-hi l'Esperit Sant. Aquesta escolta no és fàcil. El sant Job va sentir dir: «Escolta'm: calla i jo t'ensenyaré la saviesa» [Jb 33,33]. Aquesta purificació del cor és difícil —però no impossible, encara que ha de ser contínua. Escoltar i callar per saber «llegir» en el propi cor. [p. 322-323]

«La luz blanca equivale al silencio, y aquello que las palabras matizan, entre consonantes y vocales, al universo vibrante del color. En hebreo *labán* corresponde a lo que los griegos definen como blanco (*lenkos*). *Labán* puede ser leída como *le-*

ben ['hijo del corazón'], que en lenguaje kabalístico indica al justo que se alimenta de su propio corazón. Tanto los esenios como los terapeutas usaban ropas de lino de color blanco. [...] ¿Fue tal vez ése el posible modelo de la Eucaristía, el rito de transmutación cromática del rojo en blanco, de la pasión en compasión, del eros en ágape? Si el primer Adán era *rojo* (*adom*), el segundo, abierto al misterio que subyace entre sus pectorales, deberá ser *blanco* (*labán*). Rojo es el color de la carne, pero blanco el que reside en la luz que vitaliza las células de esa carne. Lo rojo es báquico, dionisiaco —de ahí el vino—, y encarna en ese vaso de vasos que es el corazón físico. Pero lo blanco es la energía, el encendimiento metafísico que transporta la sangre, sol líquido, vino secreto. La transubstanciación. [...] Tiferet, la Belleza, sexta sefirá, es mediación entre el Cielo-Dios y la Tierra-lo humano. La mediación la lleva a cabo el aspecto humano de Jesús, lo que nos recuerda que la transgresión mística del Maestro en la Eucaristía es una herida que cicatriza en el momento mismo de producirse: el vino es servido como agua pero asimilado como fuego. [...] Por ello Jesús el Nazareno conocedor del simbiótico misterio vino-sangre, descubre el vaso griálico de su corazón y señala en él la panacea, el *panax universalis*. Tiferet equivale al altar, que reúne los miembros del cuerpo místico en su centro verdadero, el corazón, que es también el eje del mundo. De la Belleza hacia arriba, en el Árbol Sefirótico, se sitúa el nivel de los descendientes: aire y fuego. Pero de Tiferet hacia abajo, el de los ascendientes: agua y tierra.»

Mario SATZ, *Jesús el nazareno, terapeuta y kabalista*, Obelisco, Barcelona, 1988, p. 90-93 [nova edició a Miraguano, Madrid, 2006, p. 92-96]. Vegeu també, Abdelmumin AYA, *El arameo en sus labios. Saborear los cuatro Evangelios en la lengua de Jesús*, Fragmenta, Barcelona, 2013.

**L'experiència mística
de Crist Jesús:**

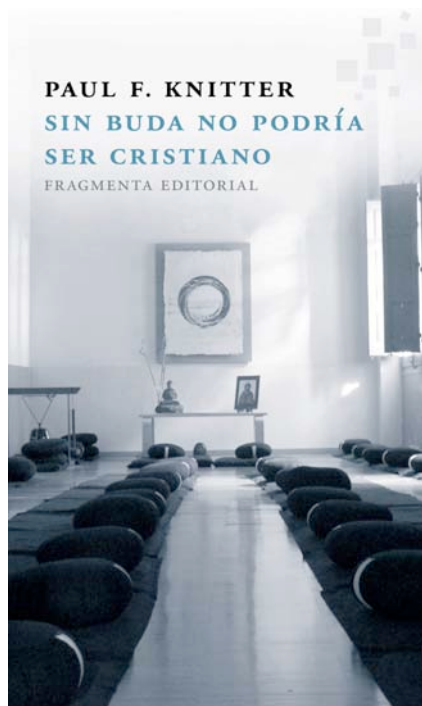
1 *Eva me suttam*

[‘Així ho he sentit’]

2 *Itipaśyāmi*

[‘Això veig’]

3 *Satpuruṣa*

Zendo budhista – cristià

Berta Meneses

(mestra zen – monja filipenc)

Casa d'espiritualitat Sant Felip Neri

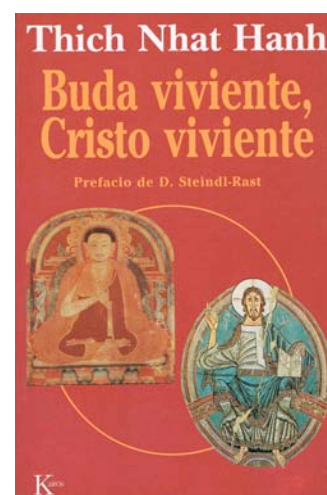
La seva experiència no era la de ser un home jueu, i encara menys cristià, membre d'una classe, casta, partit o religió, sinó tan sols home, Fill de l'home. Aquesta era la seva kenōsis. De manera bastant paradoxal, com més ens despullem de tot atribut o paper, més som nosaltres mateixos i ens descobrim completament humans i cada vegada més divins. En tant que humans, com a individus, ens n'hem d'anar. Tots se n'han anat, incloent-hi Jesús. En tant que divins, quan nosaltres ens n'anem romandrà l'Esperit. No deixem la realitat òrfena de la nostra presència. Hem estat i sigut, per sempre. [...] En la kenōsis del nostre ego sorgeix allò que veritablement som. El mestre Eckhart en el seu tractat sobre el deseiximent diu que si no ens separem de la humanitat de Jesús, no ens serà atorgada l'«alegria perfecta de l'Esperit Sant». [p. 352-353]

«Cuando los budistas intentan describir cómo se desarrolla la experiencia del *despertar* en nuestra vida diaria, hablan, de ser un No-Ser. Para los cristianos, ser iluminado o *salvado* está descrito en la intensa y misteriosa locución de san Pablo: *estar en Cristo* (*en Christo einei*). [...] El *no vivo yo, sino que es Cristo quien vive en mí* de Gálatas 2,20, es un texto que para mí adquirió no sólo un significado más profundo, sino incluso un nuevo significado cuando lo leí con mis gafas budistas. No-Ser/*en Christo einei*. Aquí hay complementariedad. Según el budismo, nuestro ser verdadero está más allá de nuestra identidad individual. No somos nuestra naturaleza, aludiendo a una forma de ser que está totalmente libre del ser, de preocupación por uno mismo, de egoísmo. Para el cristianismo ir más allá del yo es vivir como Cristo, con su plena confianza en el Poder que anima la totalidad. *No vivo*: creo que lo que Pablo quiso decir con eso es que si puedo sentir al Cristo viviente viviendo en mí, entonces no estaré preocupado por *mí*.»

Paul F. KNITTER, *Sin Buda no podría ser cristiano*, Fragmenta, Barcelona, 2016, p. 209-210.

«Gracias a la práctica de muchas generaciones de budistas y cristianos, nos ha llegado la energía de Buda y la energía de Jesucristo. Podemos entrar en contacto con el Buda viviente y podemos tocar al Cristo viviente. Sabemos que nuestro cuerpo es la continuación del cuerpo de Buda y un miembro del cuerpo místico de Cristo. Contamos con la maravillosa oportunidad de ayudar a que Buda y Jesucristo continúen vivos. La práctica es posible gracias a nuestros cuerpos y nuestras vidas [...] La transformación tiene lugar cuando la energía de la atención vigilante está presente. Somos o no somos, pero Dios está en nosotros. Eso es *inter-ser*. Esto es ausencia de sí-mismo.»

THICH NHAT HANH, *Buda viviente, Cristo viviente*, Kairós, Barcelona, 1996, p. 63, 146.

Cristofania:

l'experiència crística.

Nou sūtra:

- 1 Crist és el símbol
de tota la realitat
- 2 El cristià reconeix Crist
en Jesús i a través d'ell
- 3 La identitat de Crist
no és la seva identificació

Exposició *Kosmos Panikkar* 2018

«Entorn de la Terra, centre de les nostres perspectives, les ànimes constitueixen, en certa manera, la superfície incandescent de la Matèria submergida en Déu. [...] Semblant a aquestes matèries translúcides que queden il·luminades en bloc per un sol raig que s'hi tanca, per el místic cristià el Món apareix banyat per una llum interna que n'intensifica el relleu, l'estructura i les profunditats. És la suau i potent resplendor engendrada per la síntesi en Jesús de tots els elements del Món. Si se'ns permet de modificar una paraula sagrada, direm que el gran misteri del cristianisme no és exactament l'aparició, sinó la *transparència* de Déu en l'Univers. Sí, Senyor, no solament el raig que frega, sinó el raig que penetra. No és la vostra *Epifania*, Jesús, sinó la vostra *Diàfania*. La percepció de l'omnipresència divina és essencialment una visió, un gust, una mena d'intuïció. [...] El gust anomenat *natural* de l'ésser és, en cada vida, la primera albada de la il·luminació divina, la primera esgarripança percebuda del Món animat per l'Encarnació. *El Medi Diví* se'ns descobreix com una modificació de l'ésser profund de les coses.»

Pierre TEILHARD DE CHARDIN, , *El Medi Diví*, Claret, Barcelona, 1995, p. 130, 138, 137.

La tradició cristiana, emergint d'un cert monoteisme judaïc i confrontant-se amb un cert politeisme grec, d'una banda, i un monisme filosòfic, de l'altra, ha reconquerit la més antiga tradició trinitària de la realitat com a: Cel-Terra-Home, o com a: Déu-Món-Humanitat; o també com a: Esperit-Matèria-Consciència. [...] L'aventura de la realitat és un egressus ('sortida') espacial i temporal de Déu, i un regressus ('retorn') a la font, anant més enllà, constantment, a l'infinit, per «obra» de l'Esperit Sant que «impedeix» que la realitat es torni dualitat. El «retorn» no porta al punt de partida perquè Déu no és un punt geomètric sinó actus purus, energieia ('pura actualitat', 'dinamisme'). Aquesta ex-tensió (espacial) i distensió (temporal) és reunida en la tensió (humana) de l'home «en creixement fins a la plena mesura de Crist» (Ef 4,13).

El Crist Còsmic

Variacions sobre temes de
Teilhard de Chardin

Quan parlem del Crist còsmic volem dir,
imperfectament, tantes coses!

Que cada àtom és còsmic i cada vida és còsmica
—perquè el seu ésser està molt enllà de si mateix,
en una Raó subtil i grandiosa.

Que l'Univers no ha estat fet per als humans
sinó per a l'Amor,
i que qualsevol altra forma d'intel·ligència amb
Amor
haurà estat, arreu, estimada i salvada.

Que la Creu no és una anècdota absurda,
sinó la forma de Déu d'implicar-se
en el pes del món i la finitud creada.

Que la Resurrecció és una clau en la lògica del
món
—com són claus de la lògica del món
les lleis de la física o la coherència de les
matemàtiques.

Que amb una vegada n'hi va haver prou,
que tot va ser dit llavors i per sempre,
que no cal anar de civilització en civilització
ni de planeta en planeta,
perquè el món en pes ja fou revelat a Déu,
viscut per Déu, i salvat en Déu,
i en Déu tindrà el que Déu espera.

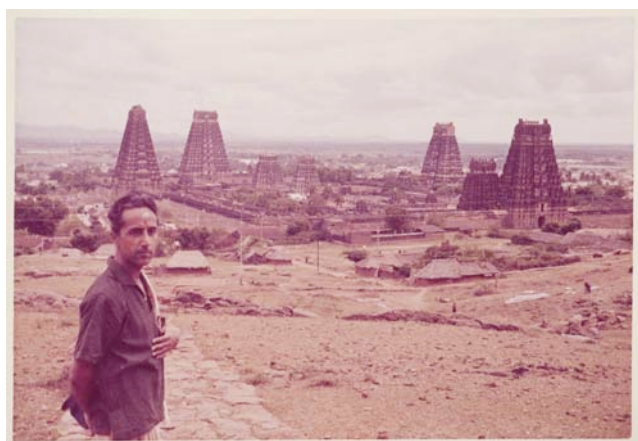
David Jou

Nou sūtra:

4 Els cristians no tenen el monopoli del coneixement de Crist

5 La cristofania és la superació de la cristologia tribal i històrica

6 El Crits protològic, històric i escatològic és una única i mateixa realitat distesa en el temps, estesa en l'espai i intencional en nosaltres

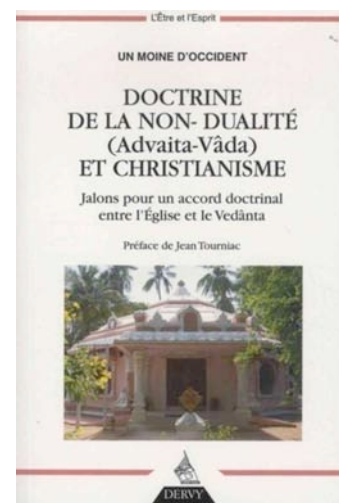

Tiruvannamalai, Arunachala (1965)

«El nom per sobre de tot nom» està també per sobre del nom de Jesús; és un transnom, és a dir, un nom present en tota autèntica invocació. És sorprenent que el text de Pau (Fl 2,5-11), que no reconeix cap sentit de propietat, fins al punt d'alabar la kenōsis, el «buidament» de Crist Jesús, hagi pogut ser entès com una justificació de l'apropiació pels cristians d'aquell que es va buidar per acceptar, en la creu, obediència i mort. [...] El Crist desconegut de l'hinduisme (1964) de vegades s'ha mal interpretat com si parlés del Crist conegut pels cristians i desconegut pels hindús. El «Crist desconegut de l'hinduisme» és desconegut sobretot pels cristians, i els hindús no tenen necessitat d'anomenar-lo amb aquest nom grec. [...] Tot l'esforç per comprendre allò que els cristians anomenen Crist en l'àmbit de les altres religions s'ha de posar en relació amb la problemàtica que gira al voltant d'Īśvara, de la naturalesa del Buddha, del Qur'ān, de la Torah, del Qi, del Kami, del Dharma, del Dao, però també de la Veritat, la Justícia, la Pau i tants altres símbols. [p. 372, 373, 376.]

«La expresión *no-dualismo cristiano* fue empleada por primera vez, según parece, por Vladimir Lossky [en el text sovint citat i abastament treballat per Panikkar: *Théologie négative et connaissance de Dieu chez Maître Eckhart* (1960)] para caracterizar la doctrina del maestro Eckhart: “El maestro Eckhart se esfuerza por expresar aquí dialécticamente lo que dirá en otra parte en los términos de una doctrina de la analogía: una visión de la unidad del ser que no es la de un monismo panteísta, sino más bien de un *no-dualismo cristiano*, que responde a la idea de la creación del mundo *ex nihilo* por Dios (*‘El que es’*)”. Una reciente declaración del Secretariado para los no-cristianos (1967) nos libera de todo escrúpulo respecto de nuestra investigación: “El cristiano se guardará de rechazar a priori como necesaria y totalmente monista y no-cristiano el ideal de identificación con el Absoluto que domina la espiritualidad india (*tat tvam asi*: “Tú eres Eso”) y la mística musulmana (*anā’L-Haqq*, ‘yo soy lo Real: Dios’, Hallaj)”. [...] Pero... el no-dualismo indio más que un ideal de identificación con el Absoluto es una *doctrina de identidad con el Absoluto*. La identidad suprema no es, para el no dualista, un ideal hacia el que se podría tender y que uno se esfuerza por alcanzar. Incluso no *realizada* desde el punto de vista particular y relativo (en el fondo ilusorio), es la *Verdad actual de todos los existentes, y no hay otra, pues fuera del infinito no hay nada.*»

Un monje de Occidente, *Doctrina de la no-dualidad y cristianismo. Jalones para un acuerdo doctrinal entre Iglesia y Vedanta* [1982], José J. de Olañeta/Indica Books, Palma de Mallorca, 1999, 2008², p. 16-17, 73.

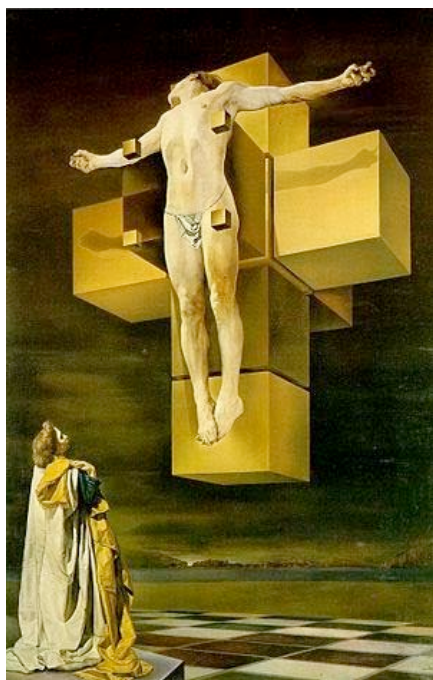
Nou *sūtra*:

7 L'Encarnació, com a fet històric, és també inculturació

8 L'Església es considera el lloc de l'Encarnació

9 La cristofania és el símbol del *mysterium conjunctionis* de la realitat divina, humana i còsmica

Epíleg

Crucifixió (Corpus hypercubus), 1954

En Dalí, va dir-ne: «Vaig pintar una creu hipercúbica en la qual el cos de Crist es converteix metafísicament en el novè cub, seguint els preceptes del discurs sobre la forma cúbica de Joan Herrera, constructor de l'Escorial, inspirat en Ramon Llull.»

*La funció de Crist no es limita a «redimir» l'home, sinó que restaura el món; el mandala còsmic . [...] Jesús pregava: «Que tots siguin u» [Jn 17,21]. L'Evangeli (copte) de Tomàs diu: «Quan de dos en feu un, i quan feu el de dins com el de fora, i el de fora com el de dins, i el de dalt com el de baix, i quan feu, mascle i femella, una sola cosa, aleshores entrareu [en el Regne].» [...] Màxim el Confessor escriu que en Crist es realitzen cinc grans «conjuncions»: el masculí amb el femení, la terra condemnada amb el paradís, el món terrenal amb el cel, les coses sensibles amb les intel·ligibles, la naturalesa creada amb la increada. Més que com a coincidentia oppositorum, Jesucrist, que ha estat descrit com la reconciliació entre el diví i l'univers, podria ser experimentat com a *mysterium conjunctionis* ('el sagrament de la conjunció'), com aquest centre de la creu simbòlica de la quaternitas perfecta. [p. 402, 403, 405]*

El 1944 Jung té un accident, es hospitalitza i entra en un coma durant el qual tindrà tot un seguit de visions:

«Me encontraba como en éxtasis. Me sentía como si flotase en el espacio, como si estuviese oculto en el seno del universo, en un vacío inmenso, pero desbordante de una sensación de máxima felicidad. ¡Esto es la eterna bienaventuranza!, pensaba. [...] Se celebraban las bodas místicas, tal y como se representan en la tradición cabalística. ¡Éste es el jardín de las granadas! Ahora son las bodas entre Malkut y Tiferet. No sé exactamente qué papel desempeñaba yo allí. En el fondo se trataba de mi mismo: yo era las bodas. Y mi bienaventuranza era una boda bienaventurada. [...] Ascendía por un amplio valle hasta la cumbre, cuyo final formaba un anfiteatro antiguo. Y allí tenía lugar el *hierosgamos*.

Bailarines y bailarinas entraron en el escenario y, en un lugar adornado de flores, ejecutaron el *hierosgamos* para Zeus y Hera, como se describe en la Ilíada. No es posible hacerse una idea de la belleza y intensidad del sentimiento que experimentaba durante las visiones. [...] En la habitación reinaba una gran beatitud. Para mí la presencia de la beatitud era una atmosfera embrujada, pero temía que pudiera resultar insoportable para los demás. Entonces comprendí por qué se habla del olor del Espíritu Santo que llena el espacio. Así era. Había un espíritu, en la habitación, de inexpressable beatitud, cuya explicación era el *Mysterium conjunctionis*. Se recela de la expresión eterno, pero yo sólo puedo describir el vivir como beatitud de un estado no temporal, en el cual presente, pasado y futuro son una misma cosa. Todo cuanto sucede en el tiempo estaba allí compendiado en una totalidad objetiva».

Carl Gustav JUNG, «Visiones», dins *Recuerdos, sueños, pensamientos*, Seix Barral, Barcelona, 1991, p. 300-302 (fragments).

M'han demanat en nombroses ocasions elaborar una síntesi del meu pensament, és a dir, publicar un text que pogués titular-se La meva obra. M'he adonat que, en efecte, la feina ja l'havia fet, atès que aquests últims anys he preparat les introduccions als diversos volums de l'Opera Omnia: són, en alguns casos, versions noves i, en altres, textos reeditats i adaptats per introduir la nova organització dels meus escrits en el marc de l'Opera Omnia. [...]

Els meus escrits comprenen un lapse de prop de setanta anys en els quals m'he dedicat a aprofundir el sentit d'una vida humana més justa i plena. No he viscut per escriure, però he escrit per viure d'una manera més conscient i per ajudar els meus germans amb pensaments sorgits no tant de la meva ment, sinó d'una Font superior que bé pot anomenar-se Esperit —tot i que no pretenc que els meus escrits siguin «inspirats». No crec que siguem mónades isolades, sinó que cadascú de nosaltres és un microcosmos que reflecteix i influeix sobre el macrocosmos de tota la realitat —tal com han cregut la major part de les cultures parlant del Cos de Śiva, de la comunió dels sants, del Cos místic, del karman, etc.

Panikkar per Panikkar. Antologia elaborada per l'autor, Fragmenta, Barcelona, 2018, p. 7-8.

Casa Hot Springs, Santa Barbara, California, finals setanta

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR¹

I Mística i espiritualitat

1 Mística plenitud de Vida *De la mística. Experiència plena de la vida* (2005)

2 Espiritualitat, el camí de la Vida *Icones del misteri* (1994), *Benaurada senzillesa* (1982)

II Religió i religions *Religió i religions* (1964).

III Cristianisme

1 La tradició cristiana *Humanisme i creu* (1963)

2 Una cristofania *La plenitud de l'home* (1999)

IV Hinduisme

1 L'experiència vèdica. Mantramañjarī (1977)

2 El Dharma de l'Índia *Espiritualitat hindú. Sanatana dharma* (1975, nova versió 2005)

V Buddhisme *El silenci de Déu* (1970), com a *El silenci del Buddha. Una introducció a l'ateisme religiós* (1996)

VI Cultures i religions en diàleg

1 Pluralisme i interculturalitat *Pau i interculturalitat* (2002)

2 Diàleg intercultural i interreligiós *El diàleg intrareligiós* (1978)

VII Hinduisme i cristianisme *El Crist desconegut de l'hinduisme* (1964)

VIII Visió trinitària i cosmoteàndrica: déu, home, cosmos *La Trinitat* (1970)

IX Misteri i hermenèutica.

1 Mite, símbol, culte *Culte i secularització* (1973)

2 Fe, hermenèutica, paraula

X Filosofia i teologia.

1 El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures (2010)

2 Pensament filosòfic i teològic *F. H. Jacobi i la filosofia del sentiment* (1948)

XI Secularitat sagrada *L'esperit de la política* (1995), *Pau i desarmament cultural* (1993)

XII Espai, temps i ciència *Ontonomia de la ciència* (1961), *La porta estreta del coneixement* (2005)

¹ Edició en curs en italià, català, castellà, anglès, francès i alemany. Assenyalem diversos dels llibres complets que han quedat inclosos dins dels toms, entre diversos articles, amb l'any de la primera edició.

Tavertet, 22 juliol 1994

Ara sembla que el Kailasa pot esdevenir un desig realitzat com a últim pelegrinatge meu per tocar la Vida.

A tots els qui peregrinen encara pels camps de la temporalitat...

Al Kailasa, com ja havia fet a *Arunāchala* i a *Gangōtri* amb *Swāmi Abhiṣiktānanda*, vaig celebrar el sacrifici còsmic de la creu, en l'esperit dels *Veda*, de Melquisedec i de tots els altres «bescanvis» entre el cel i la terra, que per a mi era simbolitzat en l'eucaristia. Tres breus frases tretes de la *Chāndogya-upaniṣad*, del Pròleg de Joan i de *Nāgārjuna* foren pronunciades en la litúrgia, recordant Prajāpati, Abel i Abraham, revivint l'acció de Jesús el Crist, el qual ens recordà que ni dalt del Garizim, ni a Jerusalem, ni al Kailasa..., ni entre hebreus, hindús, cristians, animistes... habiten exclusivament l'Esperit i la Veritat.

Tavertet, 30 agost 1994

Pelegrinatge: no tocar o veure, sinó ésser (allí). Vaig a caminar amb els Déus, a fer un salt fora de la història (a trencar amb tots els meus compromisos), entrar més profundament en el Silenci (no m'enduc llibres ni papers per escriure). Un pelegrinatge que té per finalitat cada pas concret, permetent-me ser visitat per l'Absolut.

Aquesta acció no es pot accomplir en solitari. Sota el cel (símbol del diví) amb la Milena (que molt conscientment representava la humanitat) i sobre la terra (que incorporava tota la creació) vam celebrar (amb el pa i el vi) aquell u i únic sacrifici, com canta el *Rg-veda* i referma la litúrgia cristiana, aquella sacra acció primordial. Sóc conscient de la utopia ambiciosa d'aquesta ortopraxi religiosa. [...]

Una triple acció transformadora marcà el meu pelegrinatge, adonant-me prou bé que, si aquesta metamorfosi podia passar en el microcosmos de la meva persona, aleshores tindria també repercussions en el mateix macrocosmos. No som mònades aïllades. La nostra responsabilitat també és còsmica. La humanitat no és una aglomeració d'individus aïllats, sinó el Cos místic d'aquell Misteri que moltes religions anomenen Déu.

Pelegrinatge al Kailasa i al centre d'un mateix [2009]

Katmandú, 23 setembre 1994

*Camí és tan sols ver el Si,
el Si i el viatge essent u,
com veieren Buddha i Crist.*

*Ves, com si no anessis;
renuncia com si no renunciessis.
Sense pelegrinar sigues pelegrí,
pelegrí vers el No-lloc:
ara i aquí.*

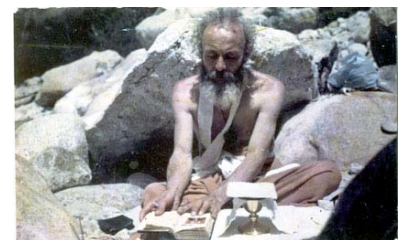
Milarupa, 8 novembre 1999

Crec que ara visc la Vida quasi constantment. És l'antiga «presència de Déu» transformada. És veure'm com pura relació. «Qui es coneix a si mateix, coneix Déu» L'autoconeixement és el co-naixement. [...]

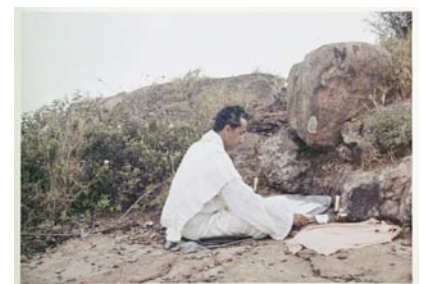
Tot això està connectat amb el meu vanaprastha ['retirar-se al bosc']: viure en mi (sense ego) l'aventura de l'Univers. Això és viure la Comunió dels Sants, sentir la realitat del Cos Místic.

Catacumbes, Roma, 1960

Abhisiktananda
Gangotri, Fonts del Ganges, 1964

Arunachala, 1965

Kailasa, 1994

Milarupa, Cap de Creus, 2007